

6. Krštenje kod Hrvata

Kako smo već istakli, proces kristijanizacije na hrvatskom području nisu započela Sveta braća, ali su u bogoslužje uveli živi narodni jezik i »tako udarili temelj kršćanske i nacionalne kulture« (Buturac – Ivandija, 1973: 40). Naime došli su među narod koji je već u jednom trenutku povijesti primio kršćanstvo sa Zapada na latinskom jeziku i rimskom obredu.

U prvim stoljećima kršćanstva počinju se graditi bazilike za okupljanje kršćana, a uz njih i posebne prostorije za krštenje, centralne građevine, kružnog ili poligonalnog tlocrta. Te su građevine najčešće imale oblik osmerokuta, koji prema tumačenju Ambrozija Milanskog simbolizira osmi dan (prvi po suboti) kada je Krist uskrsnućem obnovio svijet. S vremenom se mijenjala pozicija tih objekata (u bazilikama ili kraj njih, u eksterijeru), a od XII. stoljeća dalje počinju se izvan biskupskih sjedišta graditi krstionice u crkvama, jer krštenje polijevanjem ili *infuzija* sve više dobiva na značaju. Kasnije, od XVI. stoljeća, krštenje se počinje obavljati isključivo infuzijom pa se više ne grade posebne krstionice, nego se u crkvama postavljaju plitki kamenerni bazeni na kamenom postolju, u kojima se djeca krste polijevanjem vodom po glavi (usp. *Leksikon*, 1990: s. v. *krstionica*). Ista obilježja arhitekture pronalazimo i na ovim prostorima. Da su Slaveni koji su živjeli na području današnje Hrvatske bili pokršteni i prije dolaska solunske braće, govore i vrijedni kulturni spomenici kao dokazi. Među njima se najviše ističe krstionica kneza Višeslava. »O pokrštenju Hrvata u novoj domovini svjedoče i zanimljivi arheološki nalazi, ponajprije krstionica kneza Višeslava, mramorni nadvratnik oltarne pregrade s ulomkom natpisa iz Kaštel Sućurca, sarkofag splitskog nadbiskupa Ivana i Godeslavov natpis iz Nina. Najstarije hrvatske predromaničke crkvice uz jadransku obalu i u dalmatinskom zaleđu

podignute su početkom 9. stoljeća. Višeslavova krstionica, koju jedni smještaju u početak 9. stoljeća, a drugi tvrde da je iz 10./11. stoljeća, zasigurno je jedan od najzanimljivijih spomenika iz najstarije hrvatske kršćanske prošlosti...« (Draganović – Budak, 2003: 82).

Krstionica kneza Višeslava impozantna je mramorna šesterostrana kamenica za uranjanje i »predstavlja, kao predmet u sakralnoj funkciji, svojevrstan *signum temporis*, višestruko konotativni simbol koji upućuje na vrijeme sudara i smjene dviju epoha – pretkršćanske i kršćanske« (Hercigonja, 2006: 24). Donosimo u cijelosti tekst koji piše na krstionici (preuzet iz: *ibid.*), za koji autor kaže sljedeće: »Dojmljiva metafora: krstionica kao izvor koji prima slabe, opterećene zlom, i pere ih od praroditeljskog grijeha«.

+ Ovaj izvor naime prima nemoćne, da ih učini prosvijetljenima. Ovdje se peru od svojih zločina, što su ih primili od svoga prvog roditelja, da ostanu kršćani, spasonosno ispovijedajući vječno Trojstvo. Ovo djelo krasno učini svećenik Ivan u vrijeme kneza Višeslava iz pobožnosti i u čast sv. Ivana Krstitelja, da zagovara njega i njegove štíćenike.

Slavensko dakle kršćanstvo prihvaća drugo, temeljitije i punije značenje riječi *baptismum* – krstiti se, koje dolazi od imena Krist (ili Hrst, Hrist). Kršćanin ili krstjanin (hrstjanin) označava onoga koji slijedi Krista, koji postaje Kristov sljedbenik, koji je kršten. Krštenje u Katoličkoj crkvi, osim toga značenja (postajanja kršćaninom i ulaska u zajednicu vjernika), znači i obraćenje te početak novoga života s Bogom prije kojega su se vjernici »oprali« (1 Kor 6,11), očistili »kupelji vode uz riječ« (Ef 5,25-27) i doživjeli »kupelj novoga rođenja« (Tit 3,5). U dogmatskom nauku o sakramentima uopće razlikuje se sam čin sakramenta i učinak koji nakon podjeljivanja sakramenata traje. Po tom možemo razlikovati *krštenje* = čin kojim se tko krsti i *krst* = stanje krštenosti (usp. Babić, 2000: 156). »Usput, temeljno je pitanje kako su Sveta braća, tko li, bila tako smiona pa su grčku riječ *baptizein* = *zaroniti u vodu* preveli riječju koja nikako na to ne

Podsjeća. Meni se čini da su učinak krsta, to jest učinak toga *baptizein* uzeli za samo ime i radnje i učinka: učiniti čovjeka (drugim) Kristom. (...) U tom imenu, kaže se za sakramente uopće, a za krst napose da *reviviscunt = ponovno oživljavaju* kad god čovjek počne kršćansku živjeti. Krštenje se ne ponavlja, krst je 'status permanens'« (*ibid.*).

Sukladno svemu što smo naveli o misiji i djelu Svete braće valja reći da se, za razliku od ostalih katoličkih naroda, obred krštenja kod Hrvata odvijao i na hrvatskom jeziku. U hrvatskim glagoljaškim ritualima nalaze se tekstovi za služenje sakramenata, ali se krštenje kao obred javlja razmjerno rijetko, tj. rijetko se upisuje u veće kodekse. Razlog tomu treba tražiti u potrebi postojanja manjih priručnih obrednih knjiga, koje su se (zbog malog formata) lakše mogle prenositi (ali i izgubiti) (usp. Tandarić, 1993: 225).

Tako postoji i posebna knjiga za obred krštenja »Knjižice krsta«, koju je glagoljicom tiskao u Rijeci 1530. Šimun Kožičić Benja. To je mali ritual (obrednik) koji sadrži sljedeće dijelove: krštenje, blagoslov prstena, pričest bolesnika, bolesničko pomazanje, preporuku duše na samrti, sprovod djece i sprovod odraslih. U Knjižicama krsta uvedena je nova redakcija liturgijskih obrazaca, koje je najvjerojatnije preveo sam Kožičić, a da ih je doista sam preveo, Kožičić ističe već u naslovu kada kaže da su njegove knjižice »po rimski običaj« i da su »stlačene« (tj. prevedene) častnim otcem gospodinom Šimunom biskupom modruškim (Nazor, 1984: 4).³

Osim knjižica za obred krštenja nailazimo i na tekstove predviđene za tzv. znamenovanje i blagoslov krsne vode.⁴ Blagoslovljenom su se vodom vršili obredi škropljenja (lat. *apersio*) – škropile su se stvari, osobe ili građevine u želji da se očiste. U Katoličkoj crkvi, osim u sakramentu krsta, gdje postoji od prvih početaka, taj je obred uveden

³ Kožičić, Š. *Knjižice Krsta*, Transkripcija, komentar, rječnik, iz. prir. Anica Nazor, Cankarjeva založba Ljubljana – Zagreb, 1984, ur. Slavko Goldstein, Martin Žnideršič.

⁴ Više o tome vidi u: Pantelić, 1964.

preko galikanske Crkve tek u XV. stoljeću (usp. *Leksikon*, 1990: s. v. *škropljenje*). Osim toga u cijeloj europskoj panonskoj oblasti postojali su i obredi blagoslivljanja vina, tzv. krštenje mošta blagoslovljenom vodom (usp. Bratulić 1994: 63), a nalazimo ih i u hrvatskim glagoljskim misalima.

U *Ritualu rimskom* Bartola Kašića iz 1640. obred krštenja na narodnom hrvatskom jeziku, a ne na staroslavenskom hrvatskih glagoljaša, tiskan je na str. 4–49. Ta je knjiga bila službeni obrednik sve do 1925, a i kasnija redakcija samo je jezično pomlađena. Kašić izričito piše: »Latinski pop latinskom formom i ričmi, ili našimi našinac ima se vazda služiti«. Našinac ovdje znači našega popa, Hrvata i glagoljaša i latinaša, tj. onoga koji služi misu na latinskom, ali krštenja obavlja na hrvatskom.

Život, ponašanje i naučavanje prvih sljedbenika Isusa Krista bili su istovjetni s naučavanjem Isusa Krista i zato su, najprije u gradu Antiohiji, bili nazvani kršćanima. »Kristovi sljedbenici su prema sličnim tvorbama riječi, kao npr. Herodiani, po Herodus, Nazareni, po Nasarenius, bili prozvani 'christiani' po imenu Krist (lat. Christus). Prema tomu ime kršćanina označuje onoga koji pripada čovjeku po imenu Krist« (Kolarić, 2002: 37).

Hrvatske riječi 'kršćanin' i 'krstiti' (kršč-; krst-) imaju isti korijen: krĭstъ, iz praslavenskog i staroslavenskog. 'Kršćanin' bi stoga mogao označavati osobu koja je krštena, ali i onu osobu koja prihvaća Krista ili je Kristov sljedbenik, ali nije valjano krštena. Mažuranić u svom rječniku (1913: s. v. *krstiti*) navodi čak tri etimološka izvora riječi 'krstiti', koje izvodi iz latinskih pojmova: (1) *baptisare*, u značenju 'biti kršten', (2) *signum crucis facere*, u značenju 'znamenje križa praviti' ili 'napraviti znak križa', (3) *consecrare*, u značenju 'posvetiti, krstiti npr. crkvu itd.', za što autor navodi primjer: »*Ta dan bi krščena crikva*«. Također navodi da riječ 'Krst' dolazi od latinskih riječi *crux*, *baptismus*, što opet ima dvojako značenje: »Značenje je prešlo od Christus na oblik i znak križa i čin krštenja. – *Do pre krsti Gospodina*

našega *Isuhrista* – t. j. do 6. januara na dan trih kralja (iliti bogojavljenje, vodokršće)« (Mažuranić, 1913: s. v. *krst*). I mnogi drugi proučavatelji hrvatskoga jezika riječ *krst* često su povezivali s riječju *križ* jer su smatrali da su Slaveni riječ *krst* primili prije nego što su bili pokršteni. Međutim na temelju suvremenijih jezičnih spoznaja može se zaključiti da je to pogrešno. Latinska riječ ‘*cruX*’ prešla je po svim jezičnim pravilima u ‘*kryž*’ (*križ*), a preko nje u *krst*. Dogodilo se naime glasovno izjednačavanje dviju naizgled istih riječi, ali s bitnom značenjskom i sadržajnom razlikom: *krst* (*bapiznum*) i *krst* – *križ* (*cruX*). O razlici između tih dviju riječi govori i njihova kontekstualna uporaba, kao i učestalost u slavenskim jezicima, kao što su hrvatski i srpski. »Istina jest da u slobodnoj upotrebi Hrvati većinom upotrebljavaju riječ *križ*, a Srbi *krst* (hrv. *Crveni križ*, srp. *Crveni krst*), ali treba naglasiti da su hrvatske riječi i *krst* i *križ* jer i Hrvati upotrebljavaju riječ *krst*, npr. *Krst Ivanov bijaše li od Neba ili od ljudi* (zagrebačka *Biblija*, Marko 11, 30) – *Jedan Gospodin! Jedna vjera! Jedan krst!* (isto, Efežanima 4, 5). Pogotovu to vrijedi za izvedenice koje se često razlikuju i značenjem« (Babić, 1999: 137). Na primjeru dviju rečenica: 1. *Dijete se križa*; 2. *Dijete se krsti* možemo zaključiti o značenjskoj razlici u kontekstualnoj uporabi. Naime u prvoj rečenici *križati se* znači da dijete desnom rukom na sebe stavlja znak križa, a u drugoj rečenici *krstiti se* znači da netko u crkvenome obredu dijete polijeva vodom i nadijeva mu ime (usp. *ibid.*). »Zato se taj čin naziva *krst*, *krštenje*, *krstitke*. Onaj koji krsti naziva se *krstitelj* (sjetimo se samo sv. Ivana Krstitelja), onaj koji je kršten, naziva se *krštenik*, a ime dobiveno na krštenju *kršno ime*, mjesto i posuda gdje se krsti naziva se *krstionica*. Zato smo mi kršćani« (Babić, 1999: 137).

Mažuranić (1913: s. v. *krstan*) ispravno navodi da je »*Krstan*, onaj koji pripada krstu, *krštenju* (...) o *krstnom* imenu kao starom običaju u našega naroda svih kršćanskih vjera...«. U slavenskim jezicima riječi *krstjan*, *krstjanin*, *kršćanin* postale su označenicama za čeljade koje je kršteno, a u Rusiji od 15. st. *krstjan* označava seljaka (*krestjanin*),

što spominje i Mažuranić (1913: s. v. *krstjanin*): »Krstjanin, *krščanin*, m., christianus. hristjanin. – Lik k. rabi u staro doba kadšto i u pisaca, koji su jamačno iztočne pravoslavne crkve. ... (u bug. sborn.: *podoba-jet vsakomu krstijaninu*). Istom pod konac XIV. vieka dobila je rječ u Rusiji značenje seljak«.

Zanimljivo je spomenuti da se u starim rječnicima mogu pronaći i riječi koje također imaju sličan korijen kao i riječ *krščanin*, ali (za ono vrijeme) posve drugačije značenje, npr. 'krstača' ili 'krstašica' – naziv za vještice (Mažuranić, 1913: s. v. *krstača*); 'križarica' – vrsta vještica, »hrdoroga« (Mažuranić, 1913: s. v. *križarica*), »križik, m., križ. *Na križik prevlieći* = cancellare, prekriziti, izbrisati« (Mažuranić, 1913: s. v. *križik*); »Križnik, m., crucifer, član viteškog reda« (Mažuranić, 1913: s. v. *križnik*). I u kasnijim jezikoslovnim radovima nailazimo na slična tematska pitanja: »Ima izvedenica od obiju osnova s razlikom u značenju. Jedna vrsta orla hrvatski se naziva *orao krstaš* jer je *križar* drugo (čovjek). Isto je tako hrvatska riječ i *krstarica* (bojni brod) jer je *križarica* žena (Jelena Križarica, blagdan 18. kolovoza). Neke su hrvatske izvedenice samo od imenice *krst*. Jedna ptica iz porodice zeba hrvatski se zove *krstokljun*. *Raskrstiti s kime* znači rastaviti, odvojiti se i ne može se reći *raskrižati s kime*. Hrvatski se kaže *krstariti* 'hodati, ići, putovati, letjeti amo-tamo' i za taj pojam ima mnogo hrvatskih potvrda, kao i za imenicu *krstarjenje* i glagol *prokrstariti*« (Babić, 1999: 137– 138). U skladu s tim isti autor drugdje navodi da je »*krst* trajno stanje (sacramentum in facto esse, neponovljiv je čin), a *krštenje* je čin kojim se tko krsti – prima krst (= actus transiens). Kao *sv. red* i ređenje – ređenjem se prima trajni sakrament *sv. reda*. Najjednostavnije je pogledati: Lk 12,50 – *Krstom mi se krstiti* (čini mi se naravnije nego *krštenjem mi se krstiti*)« (Babić, 2000: 156).

Tijekom 18. i 19. stoljeća Hrvatska se bori za što veću političku samostalnost jer se u tom razdoblju nalazi unutar habsburške i austrougarske monarhije. U upravno-političkom pogledu podijeljena

je u više posebnih područja: Kraljevina Hrvatska i Slavonija (Banska Hrvatska), dok drugu polovicu Hrvatske čini Vojna krajina. U vrijeme jozefinizma (vladavina Josipa II.) jak je utjecaj prosvjetiteljstva. Organiziraju se hrvatski katolički đaci, studenti i intelektualci te stvaraju svoj pokret da bi u društvo unosili katolička načela i vrijednosti. Između dva svjetska rata Crkva je uglavnom slobodno djelovala. »Katolička crkva je u drugoj polovici XIX. stoljeća u svim europskim zemljama proživljavala teške trenutke. (...) Sve je to potaklo katoličke intelektualce da ustanu na obranu Crkve i njezina slobodnog djelovanja. Kao sredstva obrane imali su poslužiti: katolički tisak, politička borba u parlamentima, studij filozofije i sociologije prema načelima socijalne enciklike pape Leona XIII. »Rerum novarum« (1891). Sva ta nastojanja oko obnove i obrane Crkve dobili su naziv: »Katolički pokret« (...). Po uzoru na austrijske i njemačke katolike posljednjih godina XIX. st. stvara se u Sloveniji Katolički pokret (Janez Krek, Anton Korošec), koji će u Hrvatskoj pod vodstvom krčkoga biskupa Antona Mahniča prerasti u snažan obnoviteljski pokret hrvatske inteligencije« (Kolarić, 2004: 119).

Radi se o snažnom utjecaju novih ideja: panteizma, racionalizma, naturalizma, pozitivizma, materijalizma, komunizma, koje u većoj ili manjoj mjeri vode prema ateizmu. Napadalo se katoličanstvo uz zastupanje teze da vjera mora služiti interesima naroda. Nastojala se stvoriti tzv. »narodna Crkva«, neovisna o Rimu.

Godine 1941. uspostavljena je Nezavisna Država Hrvatska (NDH) na čelu s dr. Antom Pavelićem. Manji dio katoličkog klera podržavao je politiku ustaškog režima koja je tada došla na vlast, a i neke katoličke laičke organizacije i tiskovine ušle su u službu ustaške ideje (usp. Matković, 2002: 126–127). Ubrzo su slijedili i kritički istupi i javna negodovanja nekih biskupa i svećenika, na prvome mjestu nadbiskupa Alojzija Stepinca, koji se otada našao na meti vlasti NDH. Da ne ulazimo dublje u ovu složenu tematiku, zaustavit ćemo se na kampanji koja je započela odmah po uspostavi

NDH, a ticala se prisilnog prijelaza pravoslavniha u Katoličku crkvu. Poglavnik Ante Pavelić donio je 3. svibnja 1941. *Zakonsku odredbu o prijelazu s jedne vjere na drugu*, koja je bila usmjerena na sprečavanje takvih prijelaza bez kontrole državnih organa. »Za valjanost prelaza potrebno je, da stranka, koja mijenja vjeru podnese pismenu prijavu upravnoj vlasti (...) i da dobije potvrdu o toj svojoj prijavi.« Također, uredba ukida sve dotadašnje zakonske propise o prijelazu s jedne vjere na drugu, a to znači i vjerske propise, što precizira i Uputa Ministarstva bogoštovlja i nastave od 27. svibnja 1941. (usp. Krišto 1998: 52). Kardinal Stepinac tada je isto govorio protiv termina »prekrštavanje« i upozoravao na to da tko je jednom kršten, ne može biti ponovo kršten. Poslije II. svjetskog rata komunistička se vlast obračunava s ideološkim protivnicima, teško optužujući sam vrh Katoličke crkve, što kulminira montiranim procesom, suđenjem i zatočenjem tadašnjeg nadbiskupa Alojzija Stepinca. Zbog imenovanja Stepinca kardinalom prekinuti su diplomatski odnosi sa Svetom Stolicom, koji će biti ponovno uspostavljeni tek 1966. godine. »Stvaranjem nove države pod vodstvom srbijanske dinastije Karađorđevića Katolička crkva u Hrvata našla se u teškim prilikama. (...) Hrvati su bili pozvani da se odreknu svoje katoličke vjere...« (Kolarić, 2004: 127). Katolička crkva našla se u procjepu između nacista, fašista, ustaša, četnika i partizana, koje je predvodila Komunistička partija Jugoslavije podržavana od europskih antifašističkih sila. Svećenici, vjernici i nedužni civili postajali su svakodnevne žrtve rata i međusobnih obračuna suprotstavljenih vojnih postrojbi na području NDH (usp. *op. cit.*: 148).

U vrijeme uspostave socijalističke Jugoslavije komunistička vlast provodi opću nacionalizaciju. Stoga i Katolička crkva gubi brojne posjede, bolnice, škole, domove, ali i samostane. Kao posljedica provođenja sustavnog odricanja od vjere, promjene za Katoličku crkvu događaju se i direktno i indirektno. Vjeronauk se izbacuje iz školskog programa, laičke se organizacije raspuštaju, zabranjuje se bilo kakav

način javnog očitovanja vjere. Članstvo u Komunističkoj partiji i svako političko ili poslovno unapređenje uvjetuje se ograđivanjem od religioznosti.

Nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj, raspada SFRJ-a i nakon završetka velikosrpske agresije na Hrvatsku došlo je do reorganizacije Katoličke crkve kod Hrvata, kao i stabilizacije njezina položaja u državno-političkim prilikama u 21. stoljeću. U Republici Hrvatskoj Katolička crkva dobiva definiran pravni položaj kao autonomna jedinica na svom području. Omogućeno joj je održavati vjeronauk u državnim osnovnim i srednjim školama onim učenicima koji ga izaberu. Može osnivati i sama katoličke škole, a omogućena joj je i pastoralna skrb među katoličkim vjernicima u oružanim snagama i redarstvenim službama. Razmjenom ratifikacijskih instrumenata 9. travnja 1997. stupili su na snagu ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske.

Iako smetnji za život i djelovanje Crkve više nema, u nekim je slučajevima proces povratka vjeri spor i dugotrajan. Izvršavanje određenih obreda ne bazira se toliko na duhovnoj potrebi, ne proizlazi iz iskrene vjere, nego prije iz želje da se osigura zdravlje djeteta i da se unese u život određena ritualnost.

Glavni zaključci izvedeni na temelju prvog poglavlja studije

Božja samoobjava očitovala se u Isusu Kristu, koji je središnja osoba kršćanstva i Katoličke crkve. Najdublje otajstvo kršćanske crkve nalazi se u njezinu identitetu s Kristom, a on se inicijalno ostvaruje putem sakramenta krštenja. Krštenje je prvi i neponovljiv sakrament, koji omogućuje potpuni ulazak u zajednicu vjernika. U rimskoj se liturgiji ono izvodi prema propisanim kanonskim i pastoralnim zakonima, a sadrži *duhovne* i *materijalne* oznake, u kojima Crkva vidi Božje tragove. Potonje se očituju u krsnim predmetima,

posebice u krsnoj vodi putem koje se vrši simboličko pranje od grijeha i sjedinjenje s osobom Isusa Krista, a prvo u nevidljivim duhovnim darovima i objavama te Božjoj milosti kojom krštenik biva izuzet od istočnoga grijeha. Ostali simbolički predmeti i rituali povezani s krštenjem uključuju: bijelu krsnu odjeću, pomazanje svetim uljem, odricanje od đavla, nadijevanje imena. U Katoličkoj crkvi postoji od najranijih dana praksa krštenja djece, uglavnom kršćanskih roditelja. Bog se očituje svakom čovjeku, koji ga vjerom spoznaje i koji oblikuje svoj život po njoj. Katolička crkva u Hrvata ima svoju dugu povijest i značajno se razlikuje od Crkava ostalih slavenskih naroda. Posebnost liturgije među slavenskim narodima na Zapadu jest u činjenici da se rimski liturgijski obred slavio na govornom, staro-slavenskom jeziku. Za to su osobito zaslužna sveta braća Konstantin i Metod koji su na taj način postali preteče II. vatikanskog koncila, na kojem je konačno dopušteno uvođenje narodnih jezika u suvremenu liturgiju. »Poslani među Slavene iz Carigrada i potvrđeni u svojem misijskom djelovanju od Rima, sveta braća su postali proročanski znak jedne, jedincate i nerazdjeljive Katoličke crkve. Postali su ekumenski most između Istoka i Zapada« (Kolarić, 2004: 33).